

DR. JOLANTA GELUMBECKAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

LOTYNIŠKO ORIGINALO POVEIKIS JONO BRETĶŪNO
EVANGELIJOS PAGAL LUKĄ (BLK) VERTIMUI

1. Biblija – vienas iš tekstų, reikalaujančių *verbatim et litteratim* perteikimo, todėl vertimuose į įvairias, ypač giminiškas, kalbas neišvengiamai lieka originalo paveiktų gramatinių formų ir sintaksinių konstrukcijų. Religinio žanro vertimų, kuriuose atsispindi originalo gramatinė struktūra, tyrimas yra sudėtingas, nes dėl teksto specifikos kalboje, į kurią verčiama, gali atsirasti žodžių tvarkos modelio kitimų, archaizuotų gramatinių formų bei dirbtinių, šnekamajai kalbai nebūdingų konstrukcijų. Ilgainiui kai kurios verstinės konstrukcijos prigyja ir ne visada įmanoma nustatyti, ar viena resp. kita konstrukcija atsirado pačioje kalboje, ar pradėta vartoti dėl kitų kalbų įtakos (plačiau žr. Haugen 1950; Pulgram 1978; Admoni 1990; Wissemann 1992; Harris–Campbell 1995). Šie klausimai aktualūs tiriant verstinius senuosius lietuvių raštijos paminklus, atsiradusius XVI amžiaus renesansinio mąstymo ir kultūros kontekste ir veikiamus vienos svarbiausių to meto kontaktinių kalbų – lotynų kalbos¹. Lyginamojoje kalbotyroje kultūrinio konteksto poveikis yra vertinamas kaip svarbus vienos kalbos įtakos kitai kalbai veiksnys (Sommerfelt 1960; Coleman 1977; Vincent 1980). Siekiant išvengti atskirų ir atsitiktinių pavyzdžių gretinimo bei vertinimo, vertimą su originalu (ar originalais, jei vertimo šaltinis yra ne vienas) reikia gretinti sistemiskai.

1.2. Gretinamajai analizei buvo pasirinktas vienas iš svarbiausių XVI amžiaus lietuviškų tekstų – Jono Bretkūno Biblijos (BB) vertimas (1579–1590 m.), tiksliau – Naujasis Testamentas (BNT). BNT sintaksės tyrimas yra sudėtingas dėl kelių dalykų. Pirma, Bretkūnas turėjo ne vieną (kaip Vulfila graikišką) ir ne du (kaip Jeronimas hebrajišką ir graikišką) vertimo

¹ Beje, pastaruoju metu pasirodė tyrimų, įrodančių stiprią lotynų kalbos įtaką XV–XVI amžiaus estų kalbai (Lill 1991).

šaltinius, bet mažiausiai trys – lotynišką, vokišką ir graikišką (plačiau BB šių bei gretutinių hebrajiško ir lenkiško šaltinių klausimu žr. Rhesa 1816, 1, 6, 9, 18; Bezenberger 1877, XVI–XVII; Falkenhahn 1941, 41–42, 221; Gerullis 1927, 96; Ambrazas 1962, 34–39; Zinkevičius 1988, 68; Range 1992, 77–141). Todėl šiuo atveju reikėjo nustatyti ir palyginti kelių kalbų sintaksinių konstrukcijų modelių poveikį bei įtaką lietuvių kalbos konstrukcijų vystymuisi. Antra, Bretkūno vertimas atsirado jau esančiame tautinės lietuvių raštijos kontekste. Taigi taip pat buvo svarbu atsižvelgti į atitinkamus sintaksinius modelius panašaus žanro kituose XVI amžiaus tekstuose – Martyno Mažvydo giesmyne (MGCh 1566 m., 1570 m.), Jono Bretkūno *Postilėje* (BP 1591 m.), Baltramiejaus Vileto *Evangelijose bei Epistolose* (EE 1579 m.).²

1.3. Kaip svarbiausias tyrimo objektas išskirta *Evangelija pagal Luką* (BLk), kuriai BNT tenka ypatinga vieta. BLk buvo išversta pirmiausia (1579 m. kovo 6–30 d.), nesilaikant įprastinės Naujojo Testamento Evangelijų išdėstymo tvarkos. Antra, skirtingai negu kitos BNT dalys, verstos iš įvairių vokiškų Martyno Liuterio NT (LNT) leidimų, BLk versta iš Vulgatos (V) ir taisyta pagal LNT (1546 m. leidimą)³. Lotynišką šaltinį liudija paties Bretkūno pastaba BLk pabaigoje: *Ifch latinifchka perguldita // per Ianan Bretkunan Laba–// guwas Plebaną. // 1579*. Klausimui, kuris Vulgatos leidimas Bretkūno pasirinktas kaip pagrindinis, dar reikia gilesnių studijų. Palyginus BLk tekstą ir keitimus taisyse su Vulgatos tekstu (pasirinktas kritinis Vulgatos leidimas: Nestle–Aland 1991), aiškėja, kad vertėjas rėmėsis ne vienu, o keliais leidimais – Erazmo leidimu (*Versio Erasmi – E* 1516 m., 1518–1519 m.), Wittenbergo leidimu (*Editio Wittembergae – Wi* 1529 m.) bei, tikėtina, Alkalos–Kompliuto daugiakalbe Biblija, vadinamuoju Kompliuto poliglotu (*Editio Cōplutensis – Co* 1521 m.)⁴.

1.4. Laikantis verbocentrinės sakinio teorijos, buvo išnagrinėtos su vientisinio sakinio centru – tariniu – prijungiamuoju ryšiu siejamos sakinio

² Renkant duomenis naudotasi Jono Bretkūno *Postilės* ir Baltramiejaus Vileto *Evangelijų bei Epistolų* kompiuterinėmis žodžių formų konkordancijomis, kurias Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo lėšomis pagal Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 metų programą 1996–1998 m. parengė LKI Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus darbuotojai Ona Aleknavičienė, Ričardas Petkevičius, Vytautas Zinkevičius (programuotojas), vadovaujami habil. dr. Sauliaus Ambrazo.

³ Daugiau apie vokiškus BNT vertimo šaltinius ir teksto taisyms žr. Bezenberger 1877; Range 1992 (plačiau apie Liuterio Biblijos šaltinius žr. Albrecht 1929).

⁴ Plačiau apie tai žr. Gelumbeckaitė 1997. Daugiau apie XVI amžiaus Vulgatos leidimus žr. Rönisch²1875; Robinson 1940; Hall 1970; Metzger 1977; ³1992.

dalys – papildinys ir aplinkybės. Tarinio ryšiai su papildiniu ir aplinkybėmis einančiais linksniais ir prielinksninėmis konstrukcijomis yra ypač reikšmingi sakinio sandarai, tarp jų pastebima ryški sinonimija, senovinių ir naujai susidariusių sintaksinių formų santykiai. Papildiniu ir aplinkybėmis einantys sintaksiniai vienetai toliau buvo interpretuojami semantiškai. Skiriamos dvi apibendrintos objektinių [Obi] ir adverbialinių [Adv] santykių grupės bei jas sudarantys semantinių funkcijų pluoštai. Sintaksinių ir semantinių modelių nustatymas leidžia pažvelgti jau ne tik į atskirų BLk sintaksinių konstrukcijų, bet ir tam tikrų kompleksų vartojimo tendencijas. Tokia analizė ir gretinimas su atitinkamais pirminio (lotyniško) bei gretutinių (vokiško ir tam tikrais atvejais graikiško) vertimo šaltinių modeliais padeda atskleisti kelis nagrinėjamojo teksto sintaksinius sluoksnius: autochtoniškas konstrukcijas, nepriklausomas nuo originalų įtakos; lotyniško originalo veikiamas konstrukcijas; vokiško originalo veikiamas konstrukcijas; galimus sintaksinius slavizmus. Čia nenagrinėjant kitų, norėta įvertinti lotyniško originalo poveikį BLk linksnių ir prielinksninių konstrukcijų vystymuisi, ypač tuos atvejus, kada originalo sintagmos turėjo įtakos BLk linksnių vartojimui, padėjo išlaikyti archajiškas linksnių formas bei konstrukcijas ir kada originalo sintagmos padarė įtakos prielinksninių konstrukcijų vartojimui.

2. **Papildinys [Obi].** Daugiausia dėmesio kreipiant į prie veiksmažodžio jungiamų konstrukcijų sandarą, o ne į pačių veiksmažodžių reikšmę, papildinio semantinės funkcijos gali būti jungiamos į stambesnes grupes (plg. Pinkster 1990, 15; Sližienė 1994, 19; Blake 1994, 68). Išskiriami keturi svarbiausi objektinių funkcijų pluoštai: 1. *Patientas* [Obi_p], prie jo priskiriamas kontentyvas [Obi_{con}]⁵; 2. *Beneficientas* [Obi_B] ir jo poklasis adresatas [Obi_{adr}]; 3. *Komitatyvas* [Obi_{com}] ir *kontragentas* [Obi_{ca}]⁶; 4. *Instrumentas* [Obi_i].

2. 1. *Greta* tranzityvinio priešdėlinio veiksmažodžio *apiokti* ‘apjuokti, išjuokti’, kuris visais atvejais BLk valdo tiesioginį patiento akuzatyvą (6X: Lk 8,53; 18,32; 23,11; 23,35 – V *deridēre+acc./ illudere+0*; Lk 22,63; 23,36 – V *illudere+dat.*⁷), BLk hapax pasitaiko nepriešdėlinis veiksmažo-

⁵ Vis dėlto abi funkcijos nėra visiškai tapačios, tarp jų esama leksinių skyrimo kriterijų pagal valdančiojo veiksmažodžio žymimą procesą (veiksmas ar būseną) ir valdomojo vardažodžio reikšmę (gyva būtybė (+anim) ar negyvas daiktas resp. abstraktas (–anim)).

⁶ Kontragento papildinys artimas komitatyvo papildiniui sintaksinės raiškos būdu: jie gali būti reiškiama tomis pačiomis sintaksinėmis priemonėmis (pvz., *su+instr.*) ir būti skiriami pagal valdančiojo veiksmažodžio leksinę reikšmę.

⁷ Pvz., Lk 8,53: *apioke ghī – deridēbant eum – sie verlachten jn*; Lk 22,63: *apioke ghī – illudēbant ei – verfpotteten jn*. Tokiais atvejais kitur BNT vokiškas *spotten+acc.* dažniau išverstas veiksmažodžiu *pakalbeti/papeikti+acc.* (Mt 27,29; 27,31; Mk 10,34).

dis *ioktifi* 'juoktis', jungiamas su datyvu: *pradetū iam ioktifi* – *incipiat illudere ei* – *fahen an sein zu spotten* (Lk 14,29). Galima būtų įtarti, kad datyvui įtakos daro lotyniško veiksmožodžio junglumas – *illudere* valdo datyvą (savo ruožtu veikiausiai atsiradusį pagal graikišką modelį $\epsilon\mu\pi\alpha\lambda\zeta\omega$ +dat.)⁸. Kitur BNT datyvas su šiuo veiksmožodžiu nevartojamas. Tačiau tokio valdymo atvejų esama *Postilėje* (2x), pvz.: *iūkes iam* (I 389₂₄; dar I 390₆₇; be to, datyvą BP valdo ir sinonimiškas veiksmožodis *pakalbeti* – I 299₅₋₆; I 390₁₂). 'Juoktis' vartojamas su datyvu lietuvių kalbos tarmėse, pvz., *nesijuok svetimai bėdai* (ZtŽ 251; dar žr. LKŽ IV 420). Datyvas su šiuo veiksmožodžiu pateikiamas kaip sinoniminė prielinksninei konstrukcijai forma Sapūno ir Šulco gramatikoje: „Qvaedam verba diverfos cafus in eodem sensu adfciscunt, ut: *Wifsi kurrie rēg manē jūkūs man* :/: *ifž manęs* Pfal. 22.8.“ (SC 79)⁹. Tai leidžia manyti, jog BLk užfiksuotas sintaksinis archaizmas, kuriam išlikti galėjo padėti lotyniška konstrukcija.

2.2. Objektinės tranzityvinių lotyniško originalo veiksmožodžių konstrukcijos tam tikrais atvejais skatino su kontentyvo papildiniu einančiu akuzatyvu sieti veiksmožodžius *ieschkati* 'ieškoti' (V *quaerere*+acc.); *prafchiti* 'prašyti' (kreiptis pageidaujant ko (±anim); V *petere* / *postulare*+acc.); *w(e)ifdeti, regeti* 'veizdėti, regėti' (žiūrėti į ką (±anim); V *vidēre*+acc.).

Veiksmožodis *ieschkati* dažniausiai valdo genetyvą (14x), pvz.: *ataiēs ieschkaia waifiaus* – *vēnit quaerens fructum* – *kam vnd fuchte frucht* (Lk 13,6). Tais atvejais, kada su šiuo veiksmožodžiu jungiami du vienu ar daugiau kontentyvo papildiniai, genetyvu eina arčiau veiksmožodžio esantis dėmuo, o labiau nutolęs išlaiko originalo veiksmožodžio junglumo modelį, pvz.: *Bet ieschkaket pirmiaufei karalyfetes Diēwa ir teifibēs* [← *teifibē*] *ias* – *Verumtamen quaerite primum* (Co; E, Wi – *primum quaerite*) *regnum Dei et iustitiam eius* – *Doch trachtet nach dem reich Gottes* (Lk 12,31). Akuzatyvas pakeistas įprastu genetyvu pačiame tekste. Paskutiniuose BLk skyriuose šis veiksmožodis jungiamas su akuzatyvu (2x), kuris keičiamas į genetyvą jau tik peržiūrint vertimą, teksto

Akuzatyvas su priešdėliniais veiksmožodžiais *apiokti* bei sinonimais *pakalbeti* vartojamas ir BP: *apioke ghi* (BP I 374₁₀; dar I 311₈; I 382₄; II 134₈).

⁸ Priešdėliniai ir graikų, ir lotynų kalbos veiksmožodžiai gali turėti nepriešdėlinius atitikmenis. Tokiais atvejais su jais vartojamos prielinksninės konstrukcijos: $\pi\alpha\lambda\zeta\omega$ $\pi\rho\acute{o}\varsigma$ +acc.; *ludere in*+abl.

⁹ Nepriešdėlinį veiksmožodį su prielinksnine sintagma vartoja Mažvydas: *ifch iju iūktifi* (MGCh II 506₅).

taisymuose¹⁰: *ieschkaia czeřa hadnā* [→ *pataguma*] – *quaerēbat opportunitatem* – *fuchte gelegenheit* (Lk 22,6); *ieschkat giwāghī* [→ *giwāio*] – *quaeritis viventem* – *fuchet jr den Lebendigen* (Lk 24,5).

Panašiai kontentyvo genetyvą ir akuzatyvą BLk valdo veiksmožodis *prafchiti*. Vulgatos tranzityvinių veiksmožodžių *postulare, petere* junglumas darė įtakos akuzatyvo vartojimui. Toks akuzatyvas genetyvu taip pat keičiamas tik teksto taisymuose, pvz.: *iei prafchis pautā* [→ *pauto*] – *si petit ovum* – *fo er vmb einen Ey bittet* (Lk 11,12; dar acc.→gen. Lk 1,63; 23,24). Lotyniškos konstrukcijos poveikį acc. vartojimui šiuo atveju liudytų ir tai, jog, pavyzdžiui, iš vokiečių kalbos verstoje *Evangelijoje pagal Matą* su šiuo veiksmožodžiu akuzatyvas visai nesiejamas, nes jam nėra pamato Liuterio tekste – *beten* valdo prielinksninę konstrukciją *vmb*+Acc. (Mt 7,9; 7,10; 27,20).

Akuzatyvas yra pirminė forma (į genetyvą keičiama teksto taisymuose) ir su veiksmožodžiais *w(e)ifdeti, regeti*, pvz.: *Weifdekite rankas mana ir koiās* [→ *rankv mana ir kaiv*] – *Vidēte manus meas et pedes* (Wi +meos) – *Sehet meine Hende vnd meine Füße* (Lk 24,39)¹¹; *weifdekime tā řadī* [→ *tā řadřo*] *kas řtaias* [→ *ta darbo kurfai nufsidawe*] – *videamus hoc verbum, quod factum est* – *Lafft vns [...] die Geschichte sehen, die da gefchehen ift* (Lk 2,15). Akuzatyvas tokioje pozicijoje dažniau išlaikomas: Lk 21,29; 23,48; 23,49; 23,55. Konstrukcijų su akuzatyvu nereta ir kitose BNT dalyse: linksnio pasirinkimą veikiausiai lemia vokiškos konstrukcijos *sehen*+acc. *Postilėje* su veiksmožodžiu *weifdeti* akuzatyvas vartojamas itin retai (Vilento EE nerasta nė vieno pavyzdžio), pvz.: *weifdek mana rankas* (pl. acc.; BP I 408₁).

2.3. BLk vyrauja veiksmožodžio *tiketi* 'tikėti' konstrukcijos su kontentyvo datyvu (6x iš 9x), kurios dažniausiai atitinka Vulgatos *credere*+dat. (4x+1x keista iš instrumentalio¹²) ir hapax – *credere in*+abl.: *ne tikeiei řadeis* [→ *řodims | řodřims*] *mana* – *non credidisti verbis meis* – *du meinen worten nicht gegleubet haft* (Lk 1,20); *kas pados* [→ *ifchtikies*] *iumus* – *quis credet vobis* – *Wer wil euch das warhafftię*

¹⁰ Skirtingai nei BLk, *Evangelijoje pagal Matą* (BMT) vartojamas acc. (skatinamas vokiškų konstrukcijų) genetyvu nei pačiame tekste, nei taisymuose nekeičiamas, pvz.: *ieschkoia pataguma* – *fuchet er gelegenheit* – *quaerēbat opportunitatem* (Mt 26,16).

¹¹ Plg. Range 1992₂, 500*: „Der Akk. nach *weifdeti* in der G[rund]S[chicht] wird vorlagenabhängig sein“. *Postilėje* tokiuose junginiuose vartojamos genetyvo lytys, pvz., BP I 406₂: *Weifdekite mana ranku ir mana koiu*; II 43₇₋₈: *weifdek mana ranku*.

¹² Plg. Range 1992, 104–107.

vertrawen (Lk 16,11; pan. Lk 20,5; 22,67; 24,11); *tiketi wifsam tam – ad credendum in omnibus – zu gleuben alle* (Lk 24,25). Datyvo formos dažnesnės už kitas ir BMt (6x iš 9x) bei BMk (3x iš 4x), pvz.: *Kamgi iam ne tikeiot – Warumb gleubet jr jm denn nicht – Quare ergo non credidistis illi* (Mt 21,25; dar Mt 21,32 (3x); 27,42; 27,43); *tikekite Euangeliai – gleubt an das Euangelium – credite evangelio* (Mk 1,15; dar Mk 11,31; 16,13). Datyvas dažniausiai pasitaiko ir *Postilėje* (117x, arba 46%, iš 253x), pvz., *kurie Diuwui tik* (BP I 208₂₄).

Su sinonimišku veiksmažodžiu *nufsitiketi* 'pasitikėti' BLk vartojama prielinksninė konstrukcija *ing+acc.* (2x) tuomet, kada Vulgatoje yra prielinksninė konstrukcija *in+abl.*, valdoma veiksmažodžio *credere* sinonimo *confidere* (2x), pvz.: *kurie ing sawe nufsitikeia – qui in se confidēbant – die sich selbs vermassen* (Lk 18,9); *ing kurią [→ ant kurio] nufsitikeia – in quibus confidēbat – darauff er sich verlies* (Lk 11,22). Prielinksninės konstrukcijos *ing+acc.* (su 'tikėti' ir jam sinonimiškais priešdėliniais vediniais) vartojamos dažniau negu datyvas *Evangelijoje pagal Joną* (30x; dat. 18x) ir *Apaštalų darbuose* (9x; dat. 7x), pvz.: *ne tikeio ing ghī – gleubten sie doch nicht an jn – non credēbant in eum* (Jn 12,31); *ing ghī tik – an jn gleuben – credunt in eum* (Apd 10,43). *Postilėje* tokios konstrukcijos vartojamos tik truputį rečiau nei datyvas (106x, arba 42%), pvz.: *kas tik ing Sunu tas tur amfina fjiwata kas netik Sunui tas fjiwatos nereges* (BP II 457₇₋₉). BLk 11,22 taisymuose *ing+acc. → ant+gen.* keitimą galėjo paskatinti vokiška *auff* konstrukcija. Apskritai prielinksnio *ant* konstrukcijos su (*nufi*)*tiketi* nebūdingos BNT, bet vartojamos BP (11x, arba 4%), pvz.: *kas stiprei nufitik ant to Iesaus Kristaus* (BP I 77₉₉). BNT taip pat nebūdingos BP pasitaikančios konstrukcijos su instrumentaliu (13x, arba 5%), pvz.: *wienu Diuwu [...] nufitikekem* (BP I 202₄).

Tik *Apaštalų darbuose* rastas vienas atvejis, kada veiksmažodis valdo akuzatyvą. Linksnis neišlaikomas – taisymuose pakeistas datyvu: *kaip Philipo kafanis [→ kafanims] itikeio – Da sie aber Philippus predigten gleubten – cum credidissent (E, Wi +in) Philippo evangelizanti* (Apd 8,12). BP su veiksmažodžiu 'tikėti' akuzatyvas dažniausiai vartojamas tais atvejais, kada linksnis įeina į *acc. cum participio* (AcP) konstrukciją, pvz.: *tikek Diewa malonu santi* (BP I 47₂₁; dar II 14₇; II 27₂₁; II 226₈₋₉; II 400₂₄)¹³.

¹³ Plg. AcI→AcP Mt 21,46: *anis ghī laike ufū Prarakā [tikeios ghī pranaschu buti] [→ tikeios ghī pranaschu efant] – es hielt jn fur einen Propheten – sicut prophetam eum habēbant.*

2.4. Veiksmažodis *pilditi* 'pildyti' BNT yra dėsningai jungiamas su kontentyvo instrumentaliu, pvz.: *wifas miestas [→ M...] prifsipilde maifchtu [→ tapa pilnas trankfmo] – die gantze Stad ward vol getūmels – impleta est civitas confusione* (Apd 19,29; dar instr. Apd 2,28; 14,17; Mt 27,48; Jn 12,3). Toks veiksmažodžio (+instr.) ir būdvardžio (+gen.) junglumas aiškiai matyti ir BP bei EE, pvz.: *akis buwa pilnas miego* (BP I 366₁₂); *papilditi wafumi teifibes* (EE 123₁₂)¹⁴. Šiame kontekste BLk 1,15 būdvardžio junginys su instrumentaliu gali būti laikomas paveiktas lotyniškos konstrukcijos: *Dwafe fchwenta bus pilns – Spiritu Sancto replēbitur – erfüllet werden mit dem heiligen Geist*¹⁵.

2.5. Veikiant lotyniško originalo *benedicere+dat.* junglumui, BLk veiksmažodis *fegnati, paschlowinti* 'palaiminti' taip pat jungiamas su beneficento datyvu, pvz.: *fegnaia [+paschlowina] iemus Simeon – benedixit illis Simeon – Simeon fegenet sie* (Lk 2,34); *kaip pasfegnoia ios [→ paschlowina iemus] – dum benediceret illis – da er sie fegnet* (Lk 24,51)¹⁶. Priešdėlinė veiksmažodžio forma *pa-*, *perfegnoti* yra akuza-tyvinio junglumo (dar Lk 9, 16; kitur BNT, pvz., Apd 3, 26). Junginiai su datyvu vartojami tik iš lotynų kalbos verstoje *Evangelijoje pagal Luką*, nei kitur BNT, nei *Postilėje* ar *Vilento Evangelijose bei Epistolose* tokių konstrukcijų nerasta.

2.6. Pagal lotynišką modelį su beneficento datyvu BLk jungiamas ir veiksmažodis (*ufj*)*deti* 'uždėti'. Veiksmažodžių, reiškiančių dėjimą, uždėjimą, valdomos sakinio dalys interpretuojamos dvejopai. Su veiksmažodžiu siejamos prielinksninės konstrukcijos sakinyje eina aplinkybėmis ir žymi galinį tašką neviduje [*Adv*_{Ad(nevidus)}]. Kada veiksmažodis valdo linksnį (datyvą), šis eina beneficento papildiniu [*Obi*_B], pvz.: *ufdeia tamui krifū – imposuērumt illi crucem – legten das Kreutz auff jn* (Lk 23,26; dar Lk 4,40; 13,13). Beneficento datyvas BLk išlaikomas net ir tuo atveju,

¹⁴ Dar 'pilnas'+gen. – BP I 115₁₅; I 236₂₇; I 248₂₃; I 330₄₋₅; I 352₁₂; I 409₁₇₋₁₈; I 417₁₈; II 103₉₋₁₀; II 104₁₆; II 136₂₅₋₂₆; II 191₂; II 199₄; II 199₁₂; II 253₁₆₋₁₇; II 255₁₄₋₁₅; II 258₃₋₄; II 361₇₋₈; II 421₁₂₋₁₃; II 437₁₇₋₁₈; II 468₃; EE 12₂₂₋₂₃; 13₁; 19₁₃; 158₈₋₉; 210₁₀₋₁₁. '(Pri)pildyti'+instr. – BP I 391₆; I 416₆; II 80₇₋₈; II 133₂₋₃; II 141₄; II 232₃₋₄; II 259₁₃; II 266₁₉; II 267₁₃; II 270₁₉₋₂₀; EE 16₂₀; 69₁₃; 76₂; 112₂₄₋₂₅; 119₅; 126₂₂₋₂₃; 143₂₅₋₂₆; 153₂₂₋₂₃; 159₉.

¹⁵ Tokio modelio sintagma užfiksuota EE 114₈ (=Ef 4,3): *buket pilni ant laikima fandaras Dwaffe.*

¹⁶ Vokiečių k. *fegenen* tam tikrais atvejais gali būti jungiamas su datyvu. LNT vyrauja šio veiksmažodžio formos su akuzatyvu (Franke²1922, 123).

kada Vulgatoje (resp. LNT) vartojama adverbialinė prielinksninė sintagma: *iei akmo maluna* [→ *melniczas* | *girnų akmū*] *pridetās* [→ *uſkabinas*] *butū kaklui ia – si lapis molaris imponatur circa collum eius – das man einen mülstein an feinen Hals hengen* (Lk 17,2). Tuo tarpu atitinkamuose BMT ir BMk sakiniuose (kaip ir BP II 429¹⁰; EE 175⁴) jau atsirandusi artimesnė vokiškajai adverbialinė konstrukcija: *ant io kaklo – an feinen Hals – in collo* (Mt 18,6) / *collo* (Mk 9,42). Dėl lotyniškų sintagmų poveikio BLk geriau negu kitur BNT išlaikytos objektinės konstrukcijos, tuo tarpu iš vokiečių kalbos verstose BNT dalyse pagal vokišką modelį *an* / *auff+acc.* dažniau pasitaiko jau pakitusios į adverbialines konstrukcijos *ant+gen.*

2.7. Kalbėjimo veiksmažodžiai (verba dicendi) BLk jungiami su adresato datyvu beveik visais atvejais, kada ir lotyniško teksto atitinkami veiksmažodžiai valdo datyvą (239x; išskyrus hapax Lk 2,17: *buwa iump bilatas – dictum erat illis – zu jnen* [...] *gefagt war*). Aliatyvas vartojamas sinonimiškai datyvuvi tais atvejais, kada valdantysis veiksmažodis – *bilati* 'byloti', *kalbeti* 'kalbėti', *fakiti* 'sakyti', *tarti*, *ſchaukti* 'šaukti'. Palyginus su kitais BNT tekstais matyti, kad adresato aliatyvas BLk vartojamas dažniausiai (37x; BMT 22x; BMk 10x; BJn 34x; BApd 18x). Adresato aliatyvas tiek BLk, tiek ir kitur BNT daugiausia pasitaiko pačiame tekste, taisymuose esama tik pavienių įvardžių aliatyvo lyčių. Tai rodo aliatyvą esant aiškiai semantiškai suvokiamą linksnį (taip pat aiškiai skiriamas ir adverbialinis aliatyvas). BLk 34x (17x(subst.)+17x(pron.)) aliatyvas atitinka Vulgatos *ad+acc.*, pvz.: *tare Simonapi – dixit ad Simonem – sprach er zu Simon* (Lk 5,4). Sekimą lotynišku tekstu liudija Lk 18,7 sintagma, kur sangražinis įvardis eina trečiojo asmens parodomąjo įvardžio pozicijoje: *Bes tada Diewas ne gielbetū ifchrinktoſius ſawa ſchaukenczius ſawenſp* [Danieliaus Gaidžio taisyimas → *iapi*] – *Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se – die zu jm* [...] *ruffen*.

Teigti, kad lotyniškos prielinksninės sintagmos darė tiesioginį poveikį aliatyvo vartojimui, nėra pamato¹⁷. Vulgatos *ad+acc.* BLk beveik du kartus dažniau (70x) atliepiama adresato datyvu, pvz.: *Ir bilaia Apaschtalams*

¹⁷ Plg. Range 1995, 98: „Zum konkreten Vorkommen des *Allativs* nach Verben des Sprechens und Mitteilens in alit. Texten ist zu sagen, daß sich eine generelle, direkte Abhängigkeit vom Vorkommen ihm entsprechender präpositionaler Konstruktionen in den Übersetzungsvorlagen nicht nachweisen läßt. Es finden sich allerdings immer wieder einzelne vorlagenabhängige Syntagmen mit dem *Allativ* oder Textabschnitte, in denen sein Vorkommen von der Vorlage konditioniert ist.“ Dar plg. Fraenkel 1929, 26.

ſawa – Ait autem ad discipulos suos – Er sprach aber zu feinen Jüngern (Lk 9,14)¹⁸. Rastas vienas atvejis, kada abi lytys pasitaiko viename sakinyje: *kalbeia Pilatas wireſniump kaplanū ir pulkui – Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum et turbas – Pilatus sprach zu den Hohenpriestern vnd zum volck* (Lk 23,4). Aliatyvas BLk yra stilistiškai žymėta forma, kurio vartoseną lotyniškos konstrukcijos galėjo tik skatinti (kitur BNT matyti atitinkamas LNT *ſagen, ſprechen, reden zu+dat.* poveikis). Toks greta datyvo vartojamas aliatyvas reikalingas originalo sinoniminei porai *dat. / ad+acc.* atspindėti. Savo ruožtu Vulgatos *ad+acc.* su kalbėjimo veiksmažodžiais yra veikiamas graikiško originalo sinoniminių konstrukcijų *λέγω, λαλέω+dat. / πρός+acc.* (Kühner–Stegmann²1912, 519; Löfstedt 1959, 129; Coleman 1977, 109)¹⁹.

3. Aplinkybės [Adv]. Adverbialinės konstrukcijos daug labiau už objekto priklauso nuo pačių aktantų leksinės semantikos ir mažiau – nuo veiksmažodžio reikšmės. Čia ypač išryškėja linksnių ir prielinksninių konstrukcijų sinonimija, skirtingi jų tarpusavio santykių tipai, savitas raiškos priemonių pasiskirstymas. Itin įvairūs savo reikšme ir raiška erdviniai santykiai, kurie BLk, kaip ir kituose XVI amžiaus raštuose, dažnai nusakomi postpoziciniais vietininkais. Todėl, siekiant aiškiau apibrėžti vienos ar kitos konstrukcijos semantinės vartosenos ribas bei ypatumus, galimos skirti tokios adverbialinės funkcijos ir jų poklasiai: 1. Vieta: 1) vieta viduje [Adv_L] (ribota erdvė, plokštuma, aplinka, vidinė (asmens/asmenų) būseną, sąmonės procesų lokalizacija, vieta tarp ko nors); 2) vieta neviduje ir vietos kiekis [Adv_{QL}] (paviršius, apačia, šonas). 2. Kryptis [Adv_{Dir}]: 1) pradinis taškas [Adv_{Ab}] ir šaltinis [Adv_O] (viduje, neviduje); 2) galinis taškas [Adv_{Ad}] (viduje, neviduje); 3) kelias [Adv_{Via}]

¹⁸ Tik vienu atveju korektoriaus Gaidžio taisyta į aliatyvą: *Bilaia tada pulkams* [→ *ſmaniump*] – *Dicēbat ergo ad turbas – DA sprach er nu zu dem Volck* (Lk 3,7). Daiktavardžių datyvas – Lk 1,34; 1,55; 7,50; 9,14; 12,22; 12,54; 13,7; 15,22; 16,1; 17,22; 19,8; 20,9; 23,4; 23,42; 24,10. Įvardžių datyvas – Lk 1,3; 1,13; 1,19; 1,22; 1,28; 1,61; 2,18; 2,49; 2,50; 3,12; 3,13; 4,4; 4,21; 5,31; 5,33; 5,36; 6,3; 6,9; 7,40; 8,22; 9,3; 9,13; 9,23; 9,50; 9,59; 9,62; 10,26; 11,5; 11,53; 12,15; 12,41(2x); 13,15; 13,23; 14,5; 14,7; 14,25; 15,3; 18,1; 18,9; 19,5; 19,13; 19,39; 20,2; 20,3; 20,23; 20,41; 22,10; 23,14; 23,20; 23,22; 24,17; 24,25; 24,44.

¹⁹ „Generally speaking, we may say that in a number of instances in which the semantic relation is sufficiently clear on the basis of the lexical meaning(s) there was a choice between a so-called ‘analytical’ expression with the aid of a semantically related preposition + the case governed by this preposition and a so-called ‘synthetic’ expression marked only by a case form“ (Pinkster 1990, 68). Vulgatoje beneficento datyvas [Obi_B] (+anim) yra dominuojanti forma, gerokai persverianti *ad+acc.* konstrukcijas: graikiško originalo beneficento datyvas 143x išverstas datyvu ir tik 14x – *ad+acc.* (De la Villa 1997).

(viduje, neviduje). 3. Laikas [Adv_T] ir laiko kiekis [Adv_{T+Q}] (apibrėžtas laiko tarpas, apribotas laikas). 4. Būdas [Adv_{Mod}]. 5. Priežastis [Adv_{Caus}] ir motyvas [Adv_M]. 6. Tikslas [Adv_{Fin}].

3.1. Adverbialinės sintagmos dažniau negu objektinės BLk išverstos išlaikant artimesnį lotynų kalbos konstrukcijoms modelį. Be kitų, tai matyti iš konstrukcijų su afektiniais veiksmažodžiais. Tokias konstrukcijas apskritai nelengva funkciškai apibrėžti (su afektiniais veiksmažodžiais siejamas abliatyvas lotynų kalbos gramatikoje apibūdinamas kaip *abl. causae*, žr. Scherer 1975, 53; dar plg. Реферовская 1964, 15). Su tokiais veiksmažodžiais kaip 'džiaugtis', 'nusigąsti', 'stebėtis', 'piktintis' einančios konstrukcijos nurodo, kodėl, dėl kokių priežasčių kyla tam tikra psichologinė būseną bei apibrėžia, kas ją sukelia. Konstrukcijos galimos aiškinti dvejopai: kaip kontentyvo papildiniai [Obi_{Con}] arba kauzatyvinės aplinkybės [Adv_{Caus}] (dar žr. Ambrasas 1986, 26; Pinkster 1990, 27). Aiški lotyniško teksto interferencija BLk matyti tuo atveju, kada Vulgatos *in+abl.* vertime atitinka inesyvą: *dwaſe mana tefilinxmin Dieweie ifchganituie maname – exultavit spiritus meus in Deo salutari meo – mein geist frewet sich Gottes meines Heilands* (Lk 1,47; inesyvas išlaikytas ir BP II 258₁₆, pan. BP I 52₁₃). Lotynų kalbos poveikiu aiškintini atvejai, kada BLk su veiksmažodžiu 'stebėtis' siejama prielinksninė konstrukcija *ant+gen.* atitinka V *super+abl.*, BLk *ape+acc.* – V *de+abl.*, o BLk *iness.* – V *abl.*, pvz.: *diwijaſe [...] ant ta [→ to], kas buwa kalbama – mirantes super his, quae dicebantur – wunderten sich des, das geredt ward* (Lk 2,33; pan. Lk 2,47); *ſtebeiaſi ape tai, ka piemens iemus kalbeij buwa – mirati sunt et de his, quae dicta erant a pastoribus – wunderten sich der rede, den jnen die Hirten gefagt hatten* (Lk 2,18); *ſtebeias ſjadzoſa malanes [→ ifchgi ſjadziu maloningu] – mirabantur in verbis gratiae – wunderten sich der holdſeligen Wort* (Lk 4,22). *Postilėje* su šiuo veiksmažodžiu taip pat pagrečiui vartojamos sinonimiškos sintaksinės priemonės (išskyrus inesyvą), pvz., *nuffiſtebincziu delei ſjodziu* (BP I 117₄); *nuffiſtebeiuſius thu ſjodziu* (BP I 117₂₂); vokiečių kalbos *gen. cause* padeda išlaikyti autochtonišką priežasties genetyvą); *nuffiſtebinte iſch ſjodziu* Angelo (BP I 338₅₋₆).

3.2. Lotyniška konstrukcija *super+acc.* darė įtakos lietuviškos konstrukcijos pasirinkimui tuo atveju, kada *ant+gen.* yra vartojama neliečiamam vietos paviršiumi žymėti ([Adv_{L(nevidus)}]), pvz.: *uſraſchimas paraſchitas ant ia – ſuperscriptio ſcripta ſuper eum – oben vber jm geſchrieben die vberſchrift – Viršum jo buvo užrašas* (Lk 23,38). Iš vokiečių kalbos verstose NT dalyse vartojama kiek tikslesnės

konstrukcijos, pvz.: *wirſchui Galwos io padeio – oben zu ſeinem Heubten hefften ſie – impoſuērunt ſuper caput eius – Viršum jo galvos* (Mt 27,37). Tokios konstrukcijos vartojamos ir *Postilėje*, pvz., *wirſchui galwos io* (BP I 388₅₋₆).

3.3. Lotynų kalbos įtaka reikėtų aiškinti ir tuos atvejus, kada BLk konstrukcija *ing(i)+acc.* vartojama vietai viduje [Adv_L], o tiksliau, vietai ribotoje erdvėje žymėti (dar žr. Gelumbeckaitė 1997, 187). Beveik visais atvejais (11x) prielinksnine sintagma verčiamos konstrukcijos su tikriniais daiktavardžiais: *ing Jeruſalem [→ Jeruſaleme] – in Ieruſalem / Hieroſolymis – zu Jeruſalem – εν Ἱεροουαλήμ / εν Ἱεροουοσούμοις* (Lk 2,25; 2,43²⁰; 9,31; 13,4²¹; 23,7; 24,18²²), *ing Iſrael [→ Iſraele, Iſraeleie] – in Iſrael – in Iſrael* (LNT) – εν τῷ Ἰσραήλ (Lk 2,34; 4,25; 4,27), *ing Capernaum – in Capharnaum (Wi – in Capernaum) – zu Capernaum – εν τῇ Καφαρναούμ* (Lk 4,23), *in Siloe – in Siloe – in Siloha* (LNT) – εν τῷ Σιλωάμ (Lk 13,4). Tokios prielinksninės konstrukcijos tiksliai perteikia lotyniško originalo formas, ypač nomina propria rašybą (plg. Fraenkel 1929, 39; Palionis 1967, 177–178)²³. Kadangi toponimai lietuviškame tekste pateikti kaip nelinksniuojamos formos (taip pat sekant lotynišku tekstu)²⁴, linksnį padeda nustatyti prielinksnio *ing* junglumas lietuvių kalboje. Kitose BNT dalyse matyti polinkis pateikti linksniuojamas toponimų formas, pvz.: *Iſraele – in Iſrael* (LNT) – *in Iſrael* (Mt 8,10). Beveik visais atvejais BLk prielinksninės konstrukcijos keičiamos

²⁰ Šiuo vieninteliu atveju (Lk 2,43) taisymuose prie formos *Jeruſalem* pridėta galūnė *–e*, bet prielinksnis *ing* nenubrauktas, taigi galutinė forma – prielinksninė inesyvo konstrukcija *ing Jeruſaleme*. Tokia sintagma gali būti atsiradusi kaip korektūros klaida, nors Bezenbergerio nėra taip vertinama: „Einmal ist *ing* mit dem Locativ verbunden [...] Br. Luk. 2. 43.“ (Bezenberger 1877, 245).

²¹ Graikiškame tekste tranzityviniai veiksmažodžiai *κατοικέω* (Lk 13,4) ir *παροικέω* (Lk 24,18) valdo tiesioginį akuzatyvą *Ἱεροουαλήμ* ('apgyventi Jeruzalę').

²² Lk 24,18: *tu solus peregrinus es in Ieruſalem – tu wienas atainis eſi ing [→ nubrauktą] Jeruſalem*. Šis pavyzdys rodo, kad *ing+acc.* čia galėjo turėti ir krypties funkciją, jos atsiradimą lietuviškame tekste galėjo lemti veiksmažodžio *ateiti* derivato *atainis* valentingumas (plg. Fraenkel 1929, 49–50).

²³ Vietininkas reiškiamas prielinksnine *in+acc.* konstrukcija Klaipėdos krašto tarnėse, kaip manoma, dėl vokiečių kalbos įtakos (plg. Laigonaitė 1957, 33; Morkūnas–Sabaliauskas 1959, 139–140; Zinkevičius 1966, 200). Prieš vokiečių kalbos įtaką tokioms konstrukcijoms BNT liudytu tai, kad iš vokiečių kalbos verstose BNT dalyse jos pasitaiko spontaniškai, o BP visai nevartojamos.

²⁴ BLk kaip linksniuojamos pateikiamos tik tos formos, kurios yra linksniuojamos ir Vulgatoje, pvz.: *Tyraie ir Sidonai [→ Sidonaie] – in Tyro, et Sydone – zu Tyro vnd Sidon* (Lk 10,13).

įprastesne forma – inesyvu – teksto taisymuose (išskyrus Lk 4,23 *in Capernaum* ir Lk 13,4 *in Siloe*). BLk vietą viduje žyminčios *ing+acc.* konstrukcijos sutinkamos dažniausiai, iš vokiečių kalbos verstuose tekstuose jos pasitaiko labai spontaniškai, pvz.: *ing Haram* [→ *Harame*] (Apd 7,2; 7,4); *ing Kapernaum* [→ *Kapernaume*] (Mt 4,13; Jn 4,47; Jn 6,59). EE aptikti tik du atvejai, kada *ing(i)+acc.* reiškia vietą, pvz.: *pastatitas bus [...] ing Ifrahel* (EE 18₁₈₋₂₀); *ghis pranoks ijus ingi Galilea* (EE 56₁₈₋₁₉).

3.4. Pagrindinė vietos kokioje nors aplinkoje [*Adv_{L(aplinka)}*] raiškos priemonė (ne tik BLk, bet ir kitur BNT, BP, EE) – prielinksninės konstrukcijos *pa akim+gen.* (bei variantas *pa+gen.+akim*), turinčios reikšmę ‘ko nors akivaizdoje’ – BLk atsiradusios veikiant Vulgatos sintagmoms, pvz.: *Efch efmi Gabrielas stawins pa akim Diewa* [→ *kas pa akim Diewa staw*] – *Ego sum Gabriel, qui adsto ante Deum – Ich bin Gabriel, der fur Gott stehet – Aš esu Gabrielius, stovintis Dievo akivaizdoje* (Lk 1,19)²⁵. Konstrukcijos *pa akim+gen.* BLk dažniau atitinka Vulgatos *coram+abl.*, pvz.: *Ir toiau kieleš pa akim ių – Et confestim consurgens coram illis – Vnd als bald stund er auff, fur jren augen – και παραχρημα αναστας ενωπιον αυτων* (Lk 5,25)²⁶. Ankstyvojoje lotynų kalboje vartojamas kaip prieveiksmis, klasikiniiais laikais *coram* sudaro konstrukcijas su abliatyvu, vėlyvaisiais – ir su akuzatyvu. Vulgatoje vartojama konstrukcija *coram+abl.* (kartais ir *+gen.*), kaip ir *ante+Acc.*, laikoma graikizmu, atsiradusiu jau Italoje, sekant graikiška konstrukcija *ενωπιον+gen.* (Leumann–Hofmann–Szantyr 1972, 259; graikų kalbos prielinksnis tikriausiai yra Biblijos hebraizmas, plg. Kaulen²1904, 237)²⁷.

3.5. Lotynų kalbos poveikiu aiškintinas ir vidinės (asmens/asmenų) būsenos inesyvas tokiose konstrukcijose kaip: *eik pakaiuie – vade in pace – gehet hin mit frieden* (Lk 7,50; pan. Lk 2,29; 7,50; 8,48; 11,21). Tokio modelio konstrukcijos vartojamos ir dabartinėje lietuvių kalboje. Lietuvių kalbos vietininkas čia bus paveiktas lotynų, o ne lenkų ar kitos kurios slavų kalbos.

3.6. Vulgatos direktyvinio akuzatyvo sintagmos BLk padėjo išlaikyti archajišką neprielinksninį galinio taško viduje akuzatyvą [*Adv_{Ad(vidus)}*],

²⁵ Dar *pa akim+gen. – ante+acc.*: Lk 1,6; 1,8; 2,31; 10,21; 14,2; 16,15; 19,27; 21,36.

²⁶ Dar *pa akim+gen. – coram+abl.*: Lk 1,15; 1,75; 8,47; 12,6; 12,8 (2x); 12,9 (2x); 14,10; 15,10; 16,15; 20,26; 23,14; 24,19 (2x); 24,43.

²⁷ Plg. dar Gildersleeve–Lodge³1980, 272: „it is used with Persons only, and is found first in CICERO, and then in late writers, but in general it is rare until the time of TACITUS, who uses it very often in the *Annals* and always postpones.“

pvz.: *ieies* [→ *ieijēs*] *namus Phariseia* [→ *Pharifeufcho*] – *ingressus domum pharisaei – er gieng hin ein, in des Pharifeers haus* (Lk 7,36). Ne mažiau akivaizdus tokio akuzatyvo atvejis yra užfiksuotas Lk 8,37: *ieies laiwa – ascendens navem – trat in das schiff*. Jochenas D. Range mano, kad galūnės *–in /–i* resp. *–an /–a* bei *–un /–u* daiktavardžiai, einantys su judėjimo veiksmažodžiais, galimi laikyti iliatyvo formomis²⁸. Fraenkelis, priešingai, teigia, kad tokie galūnės nosinį *–n* numetę daiktavardžiai yra krypties akuzatyvai²⁹. Kad tokie atvejai yra horizontaliosios resp. vertikaliosios krypties akuzatyvai, galėtų liudyti ir tai, jog pačiame tekste ar taisant vertimą jie kartais (tiesa, spontaniškai) pakeisti į aiškius iliatyvus ar net *ing+acc.* konstrukcijas. BLk yra keturi tokie pavyzdžiai: *kaip ieija Iesus ukį* [→ *ing ukį*] – *cum intraret Iesus in domum – das er kam in ein haus* (Lk 14,1); *ufkapa ant medžiaus* [→ *ant kraufches*] *Sycomora* [→ *nubruktas*] [*medina*] [*← medini*] *medį* [→ *nubruktas*] *figaus*] – *ascendit in arborem sycomorum – steig auff einen Maulberbawm* (Lk 19,4); *ne nareia ne akiu [+fawa] ifchkielti dangū* [→ *danguna*] – *nolebat nec oculos ad caelum levare – wolte auch seine augen nicht auffheben gen himel* (Lk 18,13); *tapa pakastas pekla* [→ *Peklon*] – *sepultus est in inferno – ward begraben* (Lk 16, 22). Panašių keitimų esama ir kitur BNT, pvz.: *Kaip Szmogus kita Szeme* [→ *kitan Szemen*] *eidams – Gleich wie ein Mensch der vber land zog – Sicut enim homo peregre proficiscens* (Mt 25,14).

3.7. Veiksmažodžio *artintis* konstrukcijas su galinį tašką neviduje [*Adv_{Ad(nevidus)}*] žyminčiu datyvu BLk skatino Vulgatos konstrukcijos *appropinquare+dat.*, pvz.: *prifiartinaia miesteliui* [→ *miesteliop*] *kurap eija – appropinquavērunt castello, quo ibant – kamen nahe zum Flecken, da sie hin giengen* (Lk 24,28). Datyvu tikriausiai gali būti laikoma ir Lk 18,35 nomen proprium forma: *prifiartinaia Jericho – appropinquaret Iericho – er nahe zu Jericho*³⁰. Dažniau toks Vulgatos

²⁸ Range 1992, 62: „Nicht berücksichtigt wurden Syntagmen mit der Präposition *ing*, da hier Illativformen vorliegen können.“

²⁹ Fraenkel 1928, 165–166: „[...] so glaube ich trotz Bezzenberger Beitr. 248 ff. über *warda* 'im Namen', *dangu* 'in den Himmel' u. s. w. bei Bretkun (retinta mano – J. G.), dass in allen oben meist aus Volksliedern zitierten Beispielen wirkliche Akk. der Richtung (retinta aut.) und nicht etwa hier und da auch verkürzte Direktive vorliegen. Sehr beliebt aber ist Akk. der Richtung im Baltischen ebenso wenig wie im Slavischen (retinta aut.), wo er sich fast nur in adverbialen Wendungen erhalten hat, un wie in verschiedenen anderen idg. Sprachen.“

³⁰ Plg. BP I 252₈, kur yra aiški aliatyvo forma: *prifiartina Ierichopi*.

krypties datyvas BLk atliepiamas aliatyvu, pvz., *prifartinaia wartump mieſta – appropinquaret portae civitatis – nahe an das Stadthor kam* (Lk 7,12; dar Lk 15,1; 15,25; 22,47)³¹. Adverbialinis krypties aliatyvas, vartojamas sinonimiškai su datyvu, semantiškai yra artimas sinoniminei objekcinio adresato aliatyvo ir datyvo grupei.

3.8. Emfatinė lotynų kalbos prielinksninė konstrukcija *usque ad+acc.*, reiškianti judėjimą iki pat vardažodžio leksema žymimos ribos, padarė įtakos pleonastiniam junginiui *iki+allat*. BLk atsirasti: *ataia iki iapi – venērunt usque ad ipsum – kamen zu jm* (Lk 4,42). Iš vokiečių kalbos verstose BNT dalyse tokias konstrukcijas veikė Liuterio pagal Vulgatos modelį vartojami pleonazmai *bis zu+dat.*, pvz.: *ataijo ik maneſp – kam bis zu mir – vēnit usque ad me* (Apd 11,5).

4. *Evangelijos pagal Luką* ir Bretkūno panaudotų šaltinių gretinamoji analizė rodo, kad lotyniško (resp. vokiško ir graikiško) teksto poveikis ne tik skatino vartoti atitinkamos sandaros linksnų ir prielinksnių konstrukcijas, bet daugeliu atvejų padėjo išlaikyti lietuviškame vertime sintaksinius archaizmus – iš senovės paveldėtas autochtoniškas sintaksines priemones.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Admoni, Wladimir (1990): *Historische Syntax des Deutschen*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Albrecht, D. O. (1929): „Luthers Übersetzung des Neuen Testaments. Historisch-theologische Einleitung“, *LNT*, XXIX–XCVI.
- Ambrazas, Vytautas (1962): „Absoliutinis naudininkas XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose“, *LKK V*, Vilnius, 3–139.
- (1986): „Lietuvių kalbos sakinio sintaksinės ir semantinės struktūros vienetai“, *LKK XXV*, Vilnius, 4–44.
- Bezenberger, Adalbert (1877): *Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. und des XVII. Jahrhunderts*, Göttingen.
- Blake, Barry J. (1994): *Case*, Cambridge University Press.
- BNT= *Biblia Slavica* (1991): S. VI: Supplementum: *Biblia Lithuanica*, Bd. 1.7. Das Neue Testament in die litauische Sprache übersetzt von Johann Bretke 1580. Faximile der Handschrift, Bd. 7 und 8, hrsg. von J. D. Range und F. Scholz: F. Schöningh.

³¹ Dėsnigai aliatyvo formos vartojamos *Postilėje*: BP I 14–5; I 252₈; I 341_{3–4}; I 350_{9–10}; I 368₁; I 402₂₂; I 404₁₃; II 16₂; II 18₁₂; II 21_{22–23}; II 216₁₄; II 226_{1–2}.

- BP= Bretkūnas, Jonas (1591): *Postilla. Tatai eſti Trumpas ir Praftas Ifchguldimas Euangeliu / fakamuiu Baſniczoie Krikſchczionifchkoie / [I] nūg Aduento ik Włliku, [II] nūg Włliku ik Aduento*. Per Jana Bretkuna, Lietuvos Plebona Karaliaucziui Prufūfu. Iſpauſta Karaliaucziui Jurgio Ofterbergero.
- Coleman, Robert (1977): „Greek influence on Latin syntax“, *Transactions of the Philological Society 1975*, Oxford, Basil Blackwell, 101–156.
- De la Villa, Jesus (1997): „The alternance of dative and *ad+accusative* in the *Vulgata*“, straipsnis rengiamas spausdinti IX tarptautinio lotynų lingvistikos kollokviumo (vykusio 1997 m. balandžio 14–18 d. Madride) darbuose.
- EE= Vilentas, Baltramiejus (1579): *Euangelias bei Epistolos / Nedeliu ir ſhwentuju dienofu ikaitomofias ... pilnai ir wiernai pergulditas ant Lietuwifchka Szodzia / per Baltramieju Willentha ... Karalaucziui*.
- Falkenhahn, Viktor (1941): *Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer*, Beiträge zur Kultur- und Kirchengeschichte Altpreußens, Schriften der Albertus-Universität, Geisteswissenschaftliche Reihe, XXXI, Königsberg (Pr)/Berlin.
- Franke, Carl (²1922): *Grundzüge der Schriftsprache Luthers in allgemeinverständlicher Darstellung, III: Satzlehre*, Halle.
- Fraenkel, Ern(e)st (1928): *Syntax der litauischen Kasus*, Kaunas.
- (1929): *Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen*, Heidelberg.
- Gelumbeckaitė, J. (1997): „Postpoziciniai vietininkai J. Bretkūno „Evangelijos pagal Luką“ vertime“, *Baltistica XXXII (2)*, Vilnius, 179–202.
- Gerullis, J. (1927): *Senieji lietuvių skaitymai, I: Tekstai su įvadais*, Kaunas.
- Gildersleeve, B. L.–Lodge, Gonzalez (³1980): *Latin Grammar*, St. Martin's Press.
- Hall, B. (1970): „Erasmus: Biblical scholar and reformer“, *Erasmus (ed. T. A. Dorey)*, London, 81–113.
- Harris, Alice C.–Campbell, Lyle (1995): *Historical syntax in cross-linguistic perspective*, Cambridge Studies in Linguistics LXXIV, Cambridge University Press.
- Haugen, Einar (1950): „The Analysis of Linguistic Borrowing“, *Language 26*, Baltimore, 210–231.
- Kaulen, Franz (²1904): *Sprachliches Handbuch zur biblischen Vulgata. Eine systematische Darstellung ihres lateinischen Sprachcharakters*, Freiburg im Breisgau.
- Kühner–Stegmann (²1912): *Ausführliche Grammatik der Lateinischen Sprache, II, 1: Satzlehre*, Hannover.
- Laigonaitė, A. (1957): *Vietininkų reikšmė ir vartosena dabartinėje lietuvių k.*, Vilnius.
- Leumann–Hofmann–Szantyr (1972): *Lateinische Grammatik, II, 2. 2: Lateinische Syntax und Stilistik*, München.

- Lill, Anne (1991): „Latin and the early Estonian literary language“, *Ponto-baltica* 4, Editrice Nagard, 89–100.
- LKŽ= *Lietuvių kalbos žodynas (1968–1997), I–XVIII*, Vilnius.
- LNT= Luther, Martin (1929): *Werke. Kritische Gesamtausgabe. Die Deutsche Bibel, Bd. 6: Das Neue Testament. Erste Hälfte (Evangelien und Apostelgeschichte)*, Weimar.
- Löfstedt, Einar (1959): *Late Latin*, Oslo.
- Metzger, B. M. (1977): *The early versions of the New Testament. Their origin, transmission and limitations*, Oxford University Press.
- (1992): *The Text of the New Testament. Its Transmission, Corruption and Restoration*, Oxford University Press.
- MGCh I= *Gefmes Chrikščionifkas [I] (1566)*, Mž.
- MGCh II= *Gefmes Chrikščionifkas [II] (1570)*, Mž.
- Morkūnas, K.–Sabaliauskas, A. (1959): „Kuršių Neringos žvejų lietuvių tarmė ir lietuvių kalbos įtaka šių žvejų latvių kalbai“, *LKK II*, Vilnius, 131–149.
- Mž= Mažvydas, Martynas (1993): *Katekizmas ir kiti raštai. Faksimilių rinkinys: Catechismusa Prafty Szadei (1547), Giefme S. Ambraseijaus (1549), Forma Chrikštima (1559), Gefmes Chrikščionifkas [I] (1566), Gesmes Chrikščionifkas [II] (1570), Paraphrasis (1589)*. Bibliotheca Baltica, Baltos lankos, Vilnius.
- NT= Kavaliauskas, Česlovas (1988): *Naujasis Testamentas, iš graikų kalbos vertė kun. Česlovas Kavaliauskas, red. kun. Vaclovas Aliulis, Kaunas–Vilnius*.
- Palionis, Jonas (1967): *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius.
- Pinkster, Harm (1990): *Latin Syntax and Semantics (translated by Hotze Mulder)*, London, Routledge.
- Pulgram, Ernst (1978): *Italic, Latin, Italian. 600 B. C. to A. D. 1260. Texts and commentaries*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- Range, Jochen D. (1992): *Bausteine zur Bretke-Forschung. Kommentarband zur Bretke-Edition (NT)*, Biblia Slavica. Serie VI: Supplementum: Biblia Lithuanica. Reihe 3: Kommentarbände, F. Schöningh.
- (1992₁): *Kommentierte Edition des Bandes 7 der altlitauischen Bibelübersetzung (Evangelien und Apostelgeschichte) von Joh. Bretke, Labiau, 1580. Habilitationsschrift, vorgelegt dem Fachbereich 13 Romanistik / Slavistik der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster.*
- (1992₂): *Kommentierte Edition des Bandes 7 der altlitauischen Bibelübersetzung (Evangelien und Apostelgeschichte) von Joh. Bretke, Labiau, 1580. Beiheft: Anmerkungen und Erläuterungen. Habilitationsschrift, vorgelegt dem Fachbereich 13 Romanistik / Slavistik der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster.*
- (1995): „Allativ und Adessiv in altlitauischen Texten des 16. Jahrhundert“, *Linguistica Baltica* 4, Cracow, 93–102.
- Реферофская, Е. А. (1964): *Развитие предложных конструкций в латинском языке позднего периода*, Москва, Ленинград.

- Rhesa, L. J. (1816): *Geschichte der litauischen Bibel, ein Beytrag zur Religionsgeschichte der Nordischen Völker*, Königsberg.
- Robinson, H. Wheeler (ed.) (1940): *The Bible in its Ancient and English versions*, Oxford.
- Rönsch, Hermann (²1875): *Itala und Vulgata. Das Sprachidiom der urchristlichen Itala und der katholischen Vulgata. Unter Berücksichtigung der Römischen Volkssprache*, Marburg.
- SC= Sapūno ir Šulco gramatika (1997): *COMPENDIUM GRAMMATICAE LITHVANICAE Theophili Schultzens Past: Cattenov. REGIOMONTI: Typis Friderici Reüsneri Ser. EL. Br. Typogr. AD 1673*.
- Scherer, Anton (1975): *Handbuch der lateinischen Syntax*, Heidelberg.
- Sližienė, Nijolė (1994): „Veiksmažodžių junglumas valentingumo teorijos požiūriu“, *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas, t. I (A–M)*, Vilnius, 15–54.
- Sommerfelt, Alf (1960): „External versus internal factors in the development of language“, *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap XIX*, Oslo, 296–315.
- V= Nestle–Aland (1991): *Novum Testamentum Graece et Latine. ... utriusque textus apparatus criticum recensuerunt et editionem novis curis elaboraverunt Kurt Aland et Barbara Aland. [...] 2. neuarb. Aufl.*, Stuttgart.
- Vincent, Nigel (1980): „Iconic and Symbolic Aspects of Syntax: Prospects for Reconstruction“, *Linguistic reconstruction and Indo-European syntax: proceedings of the Colloquium of the „Indogermanische Gesellschaft“ (ed. P. Ramat)*, Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science, series IV, vol. 19, Amsterdam, John Benjamins, 47–68.
- Wissemann, Michael (1992): *Schimpfworte in der Bibelübersetzung des Hieronymus*, Bibliothek der klassischen Altertumswissenschaften, Reihe 2, Bd. 86, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- Zinkevičius, Zigmantas (1966): *Lietuvių dialektologija*, Vilnius.
- (1988): *Senųjų raštų kalba*, Lietuvių kalbos istorija III, Vilnius.
- ZtŽ= Vidugiris, Aloyzas (1998): *Zietelos šnektos žodynas*, Vilnius.

VON DER LATEINISCHE VORLAGE BEEINFLUßTE
KONSTRUKTIONEN IN DER ÜBERSETZUNG DES
LUKASEVANGELIUMS VON JONAS BRETKŪNAS

Zusammenfassung

Als Gegenstand einer vergleichenden Untersuchung wurde in der vorliegenden Abhandlung eines der aufschlußreichsten litauischen Schriftdenkmäler des 16. Jh. gewählt, und zwar Jonas Bretkūnas' Übersetzung (1579–1590) der Bibel, oder

genauer gesagt – des Neuen Testaments (BNT). Als wichtigster Gegenstand der Erforschung wurde das Lukasevangelium (BLk) ausgesondert, weil es in der BNT eine besondere Stellung einnimmt. Der üblichen Reihenfolge der Evangelientexte zuwider wurde das BLk als erstes übersetzt (6 bis 30 März 1579). Zweitens wurde das BLk, im Gegensatz zu den übrigen Evangelien, für deren Übersetzung verschiedene Auflagen des Luterschen Neuen Testaments (LNT) die Vorlage bildeten, aus der Vulgata (V) übersetzt und erst später anhand des LNT (1546) korrigiert. Die Ermittlung syntaktischer und semantischer Modelle gewährt eine Einsicht nicht nur in die einzelnen syntaktischen Konstruktionen des BLk, sondern auch in die Verwendungstendenzen gewisser Komplexe. Die Erforschung solcher Modelle und ihre Vergleichung mit den Modellen des lateinischen (bzw. deutschen) Originaltextes ermöglicht es, festzustellen, wie gewisse zur Bezeichnung von Objektbeziehungen verwendete Konstruktionen dazu neigen, in den Bereich der adverbialen Konstruktionen überzugehen, oder wie adverbiale Konstruktionen dazu neigen, zu lexikalisierten Adverbien zu werden. Auch der Einfluß der Originaltexte auf diese Prozesse ist dabei einzuschätzen. Eine systematische Analyse der Daten des BLk aufgrund der Typen der Objekt- und Adverbialbeziehungen und deren Unterabteilungen sowie eine durchgehende Zusammenstellung mit der lateinischen Vorlage hat es ermöglicht, festzustellen unmittelbar von der lateinischen Vorlage beeinflusste Besonderheiten des Gebrauchs der Kasus und der PK; insbesondere solche Fälle, wo eine Konstruktion des Originals das Auftreten eines Kasus im BLk bedingt hat oder zur Erhaltung archaischer Kasusformen oder Konstruktionen beigetragen hat, oder wo eine Konstruktion der Vorlage das Auftreten einer PK im BLk bedingt hat. Eine vergleichende Analyse des BLk und der vom Übersetzer benutzten Vorlagen hat gezeigt, daß der Einfluß des lateinischen (und des deutschen) Textes nicht nur zur Verwendung strukturell entsprechender Kasus- und Präpositionalkonstruktionen, aber in vielen Fällen auch zur Beibehaltung syntaktischer Archaismen, d.h. altererbter bodenständiger syntaktischer Ausdrucksmittel in der litauischen Übersetzung beigetragen hat.